

VIVESIANA

Vol. II

2017

ASSOCIACIÓ D'AMICS DE LLUÍS VIVES
UNIVERSITAT DE VALÈNCIA

VIVESIANA

ISSN 2445-236X | Vol. II. 2017

Edita: Associació d'Amics de Lluís Vives – Universitat de València

C./ La Nau, 2

46003 València

URL permanent: <https://ojs.uv.es/index.php/VIVESIANA>

Consell científic

Antonio Ariño (Universitat de València, Espanya)

Francisco Calero (Universidad Nacional de Educación a Distancia, Espanya)

Karl Kohut (Katholische Universität Eichstätt-Ingolstadt, Alemanya)

Marina Mestre Zaragoza (École Normale Supérieure, Lyon, França)

Gilbert Tournoy (Katholieke Universiteit Leuven, Bèlgica)

Consell editorial

Marco Antonio Coronel (Universitat de València)

Francesc J. Hernández (Universitat de València)

Helena Rausell (Universitat de València)

VIVESIANA és una revista científica anual, que té com a objectiu la publicació d'estudis sobre Joan Lluís Vives i el Renaixement. Es publica en Open Journal System. La secció ARTICLES està sotmesa a avaluació.

VIVESIANA

ISSN 2445-236X | Vol. II. 2017

INDEX

Introducció	5
Obres de Vives	7-16
Lluís Vives. Diàlegs, XXII. Regles del joc	9-16
Articles	17-90
El discurso de la guerra y la paz en el <i>Quijote</i> <i>The discourse of war and peace in Don Quixote</i> Francisco Calero Calero	19-31
La <i>Fabula de homine</i> de Juan Luis Vives en la tradición literaria antigua y renacentista <i>The Fabula de homine by Juan Luis Vives in the ancient and Renaissance literary tradition</i> Luis Fernando Hernández	33-46
Anotaciones al tratamiento de los mitos en los <i>Comentarios a la Ciudad de Dios de San Agustín</i> de Juan Luis Vives <i>Annotations to the treatment of the myths in the Commentaries on Augustine's City of God by Juan Luis Vives</i> Pedro Fernández Requena	47-63

VIVESIANA

ISSN 2445-236X | Vol. II. 2017

El matrimonio en el pensamiento social de Luis Vives: entre la antropología y la teoría política

Marriage in the social thought of Luis Vives: between anthropology and political theory

Pedro García Pilán

65-78

Juan Luis Vives *versus* Martín Lutero. La respuesta del Humanismo vivesiano a la Reforma luterana

Juan Luis Vives versus Martin Luther. The Response of Vivesian Humanism to the Lutheran Reformation

Raúl Francisco Sebastián Solanes – Néstor Olucha Feliu

79-90

Miscel·lània

91-101

Textos llegits el 6 de maig de 2016,
a l'acte de commemoració de la mort de Joan Lluís Vives
Celebrat a La Nau

93-99

Declaració institucional

100

Text llegit a la plaça Margarida Valdaura,
amb motiu de la reubicació del monument a Vives

101

OBRES DE VIVES

VIVESIANA

LLUÍS VIVES. DIÀLEGS, XXII. REGLES DE JOC

Trad. Josep Pin i Soler (1915)

Regles de joc

(Diàleg variat sobre la ciutat de València)

BORJA, CENTELLES, CABANILLES¹

Borja.- D'on arribes vers nosaltres,² estimadíssim Centelles?

¹ Els tres personatges d'aquest diàleg es componen amb un personatge real, amb el qual Vives té una relació, però amb l'edat del seu fill o nebot. Així Borja (*Borgia*) té a veure amb Joan II de Borja, tercer duc de Gandia, però amb l'edat del seu fill Francesc. Al setembre de 1535, quan encara no s'havia traslladat a Breda per servir de preceptor a Mencía de Mendoza, Vives va escriure al duc de Gandia, probablement amb la pretensió d'aconseguir el seu suport. Li remet una obreta, publicada el mateix any: *Preces et meditationes*. En la carta de remissió Vives saluda també la duquessa, però no fa esment del fill, Francesc de Borja, aleshores marquès de Llombai. Aquest havia nascut el 1510. Precisament l'any de la publicació dels *Diàlegs*, 1539, Francesc de Borja va tenir una experiència decisiva en escortar el cadàver de l'emperadriu Isabel de Portugal i d'Aragó a la seua tomba a Granada i va decidir dedicar la seua vida a servir senyors incorruptibles. Temps després, Francesc de Borja professà en l'orde dels jesuïtes, en el qual arribaria a general de la Companyia. Fundà el Col·legi Jesuïta de Gandia, que esdevingué universitat, i promogué una reforma educativa important. Precisament en aquesta universitat es van fer servir per primera vegada els *Diàlegs* com a llibre de text. Pel que fa a Centelles (*Scintilla*), el mateix Vives en fa esment en el diàleg del nebot de Serafí Centelles. Al desembre de 1518 Vives havia tramès a Serafí Centelles dues obretes seues, *Chypei Christi descriptio* (París, 1514) i l'obra que en la carta de remissió anomena *La pau en la qual va nàixer Crist*, però que va estar publicada com a *De tempore quo natus est Christus* ('Del temps en el qual va nàixer Crist'). Serafí Centelles, conegut com "el comte lletrat", havia finançat l'edició del *Cancionero general* d'Hernando del Castillo (1511), era protector de l'humanista Joan Baptista Anyés i va tenir com a secretari el traductor Bernardí Vallmanya. El comte mateix va fer algunes composicions. Morí en 1536. El seu comtat fou heretat pel seu nebot Francesc Gelabert de Centelles, tercer comte d'Oliva, el qual fou també amant de les lletres. El 1525 ja havia contractat matrimoni i va morir el 1552. Pel que fa a Cabanilles (*Cabannillius*), en les notes de Cristòfor Coret i Peris als *Diàlegs* es diu: "Este Cabanilles, fué Don Gerónimo Cabanilles, Embajador en Francia, como dice en su Dedicatoria el Maestro Juan Celaya. Continuó el Convento de Jerusalem que había empezado en 1496. Don Luis su hermano, que murió Gobernador de Valencia en 1524, á quien sucedió en el Gobierno este Don Gerónimo (que ya substituía.) Juró en 30 de Marzo 1523 (Manual de la Ciudad). Fué uno de los Albaceas de Don Juan, Marqués de Brandembourg, Capitan General de Valencia y marido de la Serenísima Señora Doña Germana, Reina de Aragon y de las dos Sicilias; segun el Testamento de éste, que recibió en Valencia Dionisio Climent, Notario, en 3 de Julio 1525 que he leído." Certament, quan Vives va estudiar a París (1509-1514), coincidí amb Jeroni Cabanilles, ambaixador a França i gentilhome de cambra de Carles I, capità de la seua guàrdia, batlle i alcaid del castell de Sagunt i virrei, per absència de donya Germana (1538-1549). Pel seu càrrec i probablement també pel seu passat, Jeroni Cabanilles fou l'encarregat de rebre al port de València l'emperador francès Francesc I, quan arribà a la ciutat després de ser capturat en la batalla de Pavia. El fill de Jeroni Cabanilles, de nom també Jeroni, va heretar béns i hisenda, i arribà a governador general.

² Borja i Cabanilles van junts i es topen amb Centelles a la cruïlla del carrer del Trinquet dels Cavallers (que en temps de Vives continuava per l'actual plaça de Nàpols i Sicília) i el carrer dels Carrossos (ara, carrer d'Aparisi y Guijarro), és a dir, en el punt on es troben dos carrers amb noms relacionats amb el joc de pilota.

Centelles.- De Lutècia.

Borja.- De quina Lutècia?

Centelles.- Com si n'hi hagués moltes?

Borja.- Encara que sigui l'única, ignoro on és i on està situada.

Centelles.- La Lutècia dels parisencs.

Borja.- Havia oït anomenar París moltes vegades, però Lutècia mai. De manera que Lutècia és París? Vet aquí per què fa tant de temps no se't veia per València i especialment pel trinquet de la noblesa.

Centelles.- A París n'he vist, de trinquets i de gimnasos docents, més útils i més nobles que els vostres jocs.³

Borja.- De quins estudis o gimnasos parles?

Centelles.- D'uns trenta que n'hi ha en aquella acadèmia⁴ plena d'erudició i de ciència on es troben molts savis doctors, joves, estudiosíssims i de molt bons costums.

Borja.- El que s'entén per classe vulgar.

Centelles.- De què en dius vulgar?

Borja.- L'escòria del poble: fills de sabaters, de teixidors, de barbers, de bugaders i altres menestrals o jornalers.⁵

Centelles.- Vosaltres, segons veig, de la vostra ciutat estant, preneu la mida del món i penseu que per tota Europa regnen els mateixos costums d'aquí. Doncs jo et dic que el jovent de què et parlo es compon de molts fills de prínceps, cavallers, nobles i grans senyors, no solament de França, sinó també d'Alemanya, d'Itàlia, d'Anglaterra, d'Espanya i Flandes, molt aplicats i dòcils per a allò que els mestres disposen amb paraula amistosa o amb serioses reprensions i que, fins sent castigats rigorosament amb les vergues,⁶ si de cas esdevé necessari, ho suporten amb paciència i posat modestíssim.

Cabanilles.- Ho he oït contar moltes vegades, quan jo era a França, ambaixador del rei Ferran.⁷ Mes deixem per ara aqueixa conversa; la tornarem a reprendre més tard. No veus

³ Joc de paraules de Vives, aprofitant el doble sentit de *gymnasium* 'gimnàs' i 'col·legi universitari' (gimnàs docent), i *ludus* 'joc' i 'escola'.

⁴ La Sorbona.

⁵ Aquesta intervenció palesa el menyspreu de la noblesa envers la universitat, però resulta inadequada en boca de Borja (vegeu la nota 241).

⁶ En els capítols que s'establiren el 30 d'abril de 1499 per al regiment de la Universitat de València es diu: "[Els magnífics jurats, racional i síndic ordenen] que en lo dit estudi sia elet hun verguer, lo qual tinga càrrech de tres coses. La una, de guardar la porta del dit estudi, que persona alguna dels estudiants continus no ixqua de la dita casa e Studi General sens voluntat y licència del dit rector e del mestre particular a qui lo dit estudiant serà acomanat. L'altra, que ab la verga alta vaja e presehixa als doctors, que iran e vendran a legir en les cadires al dit Studi General, dins aquell, e no fora de aquell, en manera que, entrant per la porta, vaja davant aquell amb la verga e armes de la ciutat. La tercera, que tinga càrrech de penre e empresonar totes aquelles persones que lo rector manarà e volrà; e que lo dit verguer tinga una estància prop la porta."

⁷ Vegeu la nota 241.

que som prop del trinquet del Miracle,⁸ pròxim al dels Carrossos?⁹ Parlem, doncs, del joc de la pilota per passar alegrement l'estona.

Centelles.- No ens assegum, enraonem d'allò que ens sembli, tot passejant. A on vols que anem? Passem per Sant Esteve o pel portal del Real,¹⁰ i de camí podem fer visita, a palau, al duc Ferran de Calàbria.¹¹

Cabanilles.- No, potser interrompríem els estudis d'eix doctíssim príncep.

Borja.- Més valdria fer-nos portar les mules i enraonar tot cavalcant.

Cabanilles.- Cal no perdre el costum de servir-se de peus i cames. El temps és bell i serè; l'aire, fresquet. Val més anar a peu que no pas a cavall.

Borja.- Llavors, prenem per Sant Joan de l'Hospital¹² cap al carrer del Mar.

Cabanilles.- De passada, veurem cares boniques.

Borja.- A peu! Seria molt ordinari.

Centelles.- Més ho és, al meu parer, exposar-nos a les burleries de donzelles nècies i indiscretes.¹³

Cabanilles.- Vols que anem dret per la plaça de la Figuera i Santa Tecla?¹⁴

Centelles.- No, pel carrer de la Taverna del Gall.¹⁵ Vull veure la casa on és nat el meu amic Vives, una casa que, segons diuen, es troba davallant, al cap del carrer, a mà esquerra, i al mateix temps visitaré ses germanes.¹⁶

⁸ El carrer del Miracle és adjacent al del Trinquet dels Cavallers.

⁹ El trinquet del carrer dels Carrossos, prop de la casa de la família Carròs.

¹⁰ El grup dubta de seguir el camí cap al nord, és a dir, seguir per l'actual carrer del Baró de Petrés cap al carrer de l'Almodí, on hi ha l'església de Sant Esteve, o cap a l'est, o seguir per l'actual carrer d'Aparisi y Guijarro, eixir de la muralla per la porta del Real, creuar el riu Túria i veure el palau, els enderrocs del qual poden contemplar-se ara a l'actual jardí dels Vivers. La qüestió és, per tant, si marxen cap al nord, cap a l'est o, com faran, caminen en direcció sud.

¹¹ Ferran d'Aragó (1488-1550), el fill de Frederic III de Nàpols que va casar amb Germana de Foix, vídua de Ferran el Catòlic, i virreina de València. En morir Germana, va casar amb Mencía de Mendoza, quan aquesta va quedar vídua de Hendrick de Nassau i Breda. Vives està elogiant en el diàleg el futur marit de la dona que el protegia quan redactava el diàleg.

¹² Pel carrer del Trinquet dels Cavallers, deixant a la dreta el conjunt monumental de Sant Joan de l'Hospital. El *Llibre dels feits* (capítols 127 i 128) conta amb detall que l'any 1233, trobant-se el rei Jaume a Alcanyís, foren precisament dos cavallers, l'occità Hug de Fullarquer o Folcalquier ("Fullarquer", diu el *Llibre*), mestre de l'orde hospitaler de Sant Joan d'Acre ("maestre de l'Espital", diu el llibre), i Balasc o Blai d'Alagó, cavaller que havia estat exiliat uns dos anys a València, els qui, després de la conquesta de Mallorca, animaren el rei a prendre la ciutat i el Regne. És lògic que, en conquerir Jaume I la ciutat i fundar el Regne de València, permetera immediatament la fundació d'un hospital de l'orde de cavallers croats que l'havia animat a la campanya bèl·lica.

¹³ El grup ha caminat pel carrer Trinquet dels Cavallers i l'actual plaça Sant Vicent Ferrer. En accedir a aquesta ha passat per l'antic portal Nou de la jueria. Després, continua, cap a la dreta, pel carrer del Mar.

¹⁴ La plaça de la Figuera corresponia al darrer tram del carrer del Mar, en la confluència amb l'actual plaça de la Reina. A l'esquerra hi havia el convent de Santa Tecla (o de Sant Josep i Santa Tecla), de les monges agustines, entre l'actual carrer de Lluís Vives i la plaça de la Reina.

¹⁵ Actualment, carrer de Lluís Vives.

Borja.- Deixa't avui d'eixes visites femenines. Si vols parlar amb una senyora, anem primer a ca l'Àngela Sabata, amb qui podrem enraonar de matèries literàries.¹⁷

Cabanilles.- Tant de bo, si ho desitges, que la marquesa del Cenete hi fos.¹⁸

Centelles.- Si és veritat allò que n'he oït contar, trobant-me a França, sembla que és una senyora molt entesa i amb qui s'ha de tractar de certes matèries amb gran cura.

Borja.- Pugem fins a Sant Martí o pel carrer de Vallès davallem a la plaça de Vila-rasa?¹⁹

Cabanilles.- Anem per ací al trinquet d'en Bàrcia, o si prefereixes, al dels Mascons.²⁰

Borja.- Que n'hi ha a França, de jocs públics, com els nostres?

Centelles.- De tota França, no en puc parlar. A París, de jocs públics, no n'hi ha cap; de privats, n'hi ha molts: els del raval de Sant Jaume, de Sant Marçal, de Sant Germà...²¹

Cabanilles.- I a la mateixa *citè*, el famosíssim de la Braca.²²

¹⁶ Vives era el fill major de Lluís Vives i Valeriola i de Blanquina March i Almenara, que tingueren un fill i tres filles més: Jaume, Beatriu, Leonor i Isabel Anna. En escriure el diàleg, els pares i Jaume eren morts. Leonor i Isabel Ana contragueren matrimoni. Beatriu es mantingué soltera. Em 1531, Vives comunica a Honorat Joan la seua voluntat d'encarregar-se de la seua germana: "Pense cridar la meua germana al meu costat, perquè crec que ací o es casarà més fàcilment o podrà romandre soltera al meu costat, si no és que tu hages trobat per a ella una cosa que li convinga, algun *déu baixat del cel*, perquè, en cas contrari, serà més encertat que vinga al meu costat, ja siga per camins de terra, travessant Espanya, ja siga per via marítima, des d'algun port del Cantàbric fins a Flandes." (*Epistolari*, 555). No tenim notícies que Beatriu anara finalment a viure amb el seu germà.

¹⁷ Àngela Sabata era una dona amb una important activitat en el camp de les lletres, ja que tenia un cercle literari. Era senyora d'Argeleta i Boinegro i, en casar-se amb Joan Jeroni Escrivà de Romani i de Boil (mort el 1563), incorporà aquestes baronies a les de la família Escrivà, que eren senyors de Patraix. Coret i Peris afirma que la casa d'Àngela Sabata "es la de Escrivà, Señor de Argelita, delante de la de Vives", ja a l'actual carrer de Vidal.

¹⁸ En el diàleg, Vives fa la següent associació: Germanes (casa pairal, carrer de Lluís Vives) / Àngela Sabata (casa a l'adjacent carrer de Vidal, cercle literari) / Mencía de Mendoza (palau de Breda). D'altra banda, el comentari de Vives és premonitori o es basa en el seu coneixement de primera mà de la situació de Mencía de Mendoza, ja que, en quedar vídua, viatjà a València i es convertí en la dona del virrei. Com havia fet a Breda, també a València reformà el palau reial, dotà dues càtedres per a la nova universitat i donà instruccions per a la fundació d'una facultat menor a Toledo, que havia de tenir professors de llatí, grec i hebreu.

¹⁹ Igual que al principi, es plantegen dues opcions, però el grup marxarà per una tercera via. Es troben a l'actual plaça dedicada a Margarida Valldaura, la dona de Vives i, suposadament, la germana del Valldaura que apareix en el diàleg anterior, i poden continuar cap a la dreta, per l'actual carrer del Sagrari de Sant Martí, que està al nord de l'església, o cap a l'esquerra, pel carrer de Vallès, ara de Vidal, fins a l'antiga plaça Vila-rasa, ara una part del carrer del Poeta Querol, ja esmentada en el diàleg IV (vegeu la nota 10). El grup continuarà pel carrer de Cardona, un carreronet que parteix del carrer de Vidal i s'adreça a la porta rococó del palau del Marquès de Dos Aigües. Cal dir que l'itinerari passa just per dues làpides romanes que encara es conserven a la ciutat, encastades en els edificis: l'una, entre el carrer del Trinquet de Cavallers i la plaça de Sant Vicent Ferrer i l'altra, entre el carrer de Vidal i el carrer del Poeta Querol.

²⁰ Després del carrer de Cardona, el grup gira a la dreta i marxa per l'actual raonada del palau del Marquès de Dos Aigües cap al carrer de l'Ambaixador Vic, el qual presentava abans dos trams. L'eixamplament primer duia nom de plaça, i fou anomenada de Marrades, de Solers i de Ribot. Potser tenia alguna cosa a veure la denominació *ribot* amb el joc de la pilota? (hi havia un altre carrer dels Ribots, relacionat amb una família amb aquest cognom). El segon tram era pròpiament el carrer dels Mascons, que es refereix a la família Mascó, la qual s'instal·là a la ciutat amb el repartiment de Jaume I i que hi tenia la seua casa.

²¹ En francès, de Saint Jacques, Saint Marcellin i Saint Germain.

Borja.- Juguen igual que per aquí?

Centelles.- No hi ha gaire diferència, sinó que allí l'amo del joc us dona calçat i bonets per a fer el partit.

Borja.- Com són?

Centelles.- El calçat és de feltre.

Borja.- Aquí no serviria.

Cabanilles.- Per mor de l'empedrat. A França i a Bèlgica juguen sobre paviments enrajolats, plans i llisos.

Centelles.- Els bonets, l'estiu, són més lleugers, i l'hivern, gruixuts i fondos, amb una corretgeta que passa sota el mentó perquè no caiguin del cap o no llisquin sobre els ulls.

Borja.- Aquí no ens en posem mai, de corretgeta, sinó quan fa molt d'aire. Amb quina mena de pilotes juguen?

Centelles.- Quasi mai amb pilotes de vent, com aquí, sinó amb unes pilotes una mica més petites i molt més dures, de cuir blanc. La borra no és com en les vostres, de pelussa de drap; és de pèl de gos i, per tal motiu, juguen rarament amb la palma de la mà.

Borja.- Doncs, com percudeixen la pilota? Amb el puny, com en les de vent?

Centelles.- No, amb una pala.

Borja.- Feta de fil?

Centelles.- Teixida amb cordes de budells, com són ordinàriament les sextes de la guitarra. Limiten el camp de joc per mitjà d'una corda tesa, i per tota la resta juguen com aquí. Tírrar la pilota més ençà de la corda és falta; els bàndols són dos; els nombres, quatre: quinze, trenta i quaranta-cinc i són avantatges les d'igualar-se a dos o a tres punts. La victòria pot ser doble, guanyant la ratlla i el joc. La pilota es torna de volada o del primer bot, i com de rebot ja no porta força, es fa una ratlla on ha tornat.

Borja.- No hi ha altres jocs més que els de pilota?

Centelles.- A la Cité, tants com aquí i més, però entre els estudiants els mestres no en permeten d'altre, si bé, d'amagat, es juga a cartes i els infantons, a ossets; els més crescuts, als daus. Nosaltres teníem un mestre anomenat Anneu, que per carnestoltes²³ ens deixava jugar a cartes, però d'aquest joc i de tots en general havia escrit sis regles en una tauleta penjada a la seva cambra.²⁴

Borja.- Quines eren aqueixes regles, digues si et plau, ja que ens has contat tota la resta.

²² Així tradueix Pin i Soler "quod vocant Braccae". Rodríguez Santidrián tradueix en castellà "Bracas" i Calero i Echarte "Bracques". Amb tot, *Braccae* és una paraula que es refereix a una mena de calçons medievals, les *bragues* o *saragjells* (encara que les primeres són d'origen celta i els segons, àrab). Potser per això, Vives continua referint-se a la vestimenta dels jugadors, i aquest és el sentit de la pregunta següent de Borja: juguen igual, és a dir, vesteixen de la mateixa manera.

²³ O, també, en els dies "lletjos", és a dir, de mal temps.

²⁴ Borja i Cabanilles voldran esbrinar quines són aquestes regles, que donen títol al diàleg, la qual cosa constitueix l'argument de la resta. Vives no les enunciarà fins a completar la passejada per València.

Centelles.- Anem a passeig: tinc un increïble desig de reveure la meva ciutat nativa, que fa tant de temps que no he vista.

Borja.- Prenem les mules per passejar amb major comoditat i amb més senyoriu.

Centelles.- Un senyoriu que no val un petar dels dits.

Borja.- Jo tampoc, si vols que et sigui franc, mouria la mà pel senyoriu de què parles, i no sé per quin motiu l'hem de voler donar a les nostres persones.

Cabanilles.- Tens raó: som tres, i en els carrers estrets, amb la gentada,²⁵ ens separaríem els uns dels altres, i per aquest motiu deuríem interrompre la nostra conversa, o que un de nosaltres no entengués moltes coses.

Borja.- Està bé, m'hi conformo: anem a peu, entrem per aquest carreró²⁶ a la plaça de Penya-roges.²⁷

Centelles.- Molt bé, i d'allí, pel carrer dels Manyans²⁸ al dels Pastissers²⁹ i al mercat, o plaça de les Fruïtes.

Borja.- Per què no “de les Cols”?³⁰

Centelles.- Tot és u: qui és amador de cols, en diu “de les Cols”; qui de la fruita, “de les Fruïtes”. Quina plaça més gran! Quina distribució de marxants i exposició de coses per a vendre! Quina fragància dels fruits! Quina varietat, bellesa i pulcritud! Impossibile imaginar uns horts semblants a aqueixa plaça, i quanta cura dels nostres edils³¹ i de llurs dependents perquè el comprador no sigui burlat! Aquell que veieu en la seva mula, no és Honorat Joan?³²

²⁵ Estan a punt d'entrar a la zona del mercat.

²⁶ Probablement es refereix al carrer dels Gascons, nom possiblement derivat de Mascons.

²⁷ El nom té a veure amb els Penya-roja, una família noble, amb capella a l'església contigua de Sant Martí. Actualment, la plaça està dedicada a Marià Benlliure. Durant molt de temps fou anomenada plaça de la Pilota, perquè també s'hi jugava.

²⁸ El carrer conserva aquest nom. Segueix el traçat de l'antiga muralla àrab, que també coincideix amb l'itinerari dels personatges de Vives en altres llocs.

²⁹ El carrer dels Pastissers o Confiters (*vicum dulciarum*), que no s'ha conservat, devia estar darrere de la llotja de la Seda, on desenvolupava la seua activitat el gremi de sucrrers, antigament anomenat gremi de cerers i confiters, que havia estat fundat el 1283. Els confiters estaven instal·lats en una part de la Llotja, al carrer de les Carabasses fins al de la Bosseria i al carrer dels Rutlons (avui de l'Arquebisbe Mayoral) Però una referència posterior al carrer del Fumeral fa pensar que el grup més aviat es devia dirigir pel carrer del Trenc i no cap a la part posterior de la Llotja. El nom significa el 'trencament' (trenc) que s'hi va fer a la muralla àrab per permetre un altre accés a la zona de mercat.

³⁰ O de les verdures.

³¹ Coret i Peris anota “*Fiel mayor* i ahora llamáse comunmente *Almotacen*”.

³² Honorat Joan (1507-1566), humanista i deixeble de Vives. Realitzà estudis a Flandes i entrà al servei de l'emperador Carles. Fou preceptor del príncep Carles, fill de Felip II, i després fou consagrat bisbe d'Osma. Precisament és el personatge de Centelles, amb el qual sembla que tenia alguna relació familiar, el qui creu identificar-lo. Cabanilles, l'àlter ego de Vives, parla per elogiar el seu caràcter estudiós. Certament, Vives havia estat el seu mestre a Lovaina abans de marxar a Anglaterra de preceptor de la reina.

Cabanilles.- No ho crec pas. Un dels meus minyons, que fa poc li ha parlat, l'ha deixat retirant-se a la seva biblioteca. Si ell sabés que som ací nosaltres dos, no dubto que hauria vingut preferint les nostres facècies als seus estudis seriosos.

Borja.- Bé, acaba d'explicar aquelles regles.

Centelles.- Fugim d'aqueixa gernació i per la plaça de la Mare de Déu de la Mercè anem al carrer del Fumeral i al de Sant Agustí, on hi ha menor freqüentació.³³

Cabanilles.- No convé allunyar-nos tant del cos de la ciutat. Pugem més aviat pel carrer de la Bosseria³⁴ cap al Tossal³⁵ i d'allí al carrer dels Cavallers, on veurem el vostre palau dels Centelles, les parets del qual deuen plorar encara l'heroic comte d'Oliva.³⁶

Borja.- O bé, havent ja plorat el seu dol, es congratulen que un jove distingit com tu hagi heretat un tan il·lustre ancià.

Centelles.- Quin goig el meu de veure la cort, i els quatre tribunals, el del governador de la ciutat, que sembla ser patrimoni dels Cabanilles: el civil, el criminal i el dels tres-cents sous!³⁷ Quins edificis! Quina faç de ciutat!

Borja.- Enlloc es poden comentar millor les lleis com al fòrum i a la cúria. Conta, doncs. Ja se'ns presentarà millor ocasió de fer l'elogi de nostra ciutat.

Centelles.- La primera regla, quan es vol jugar, és tenir present que l'home ha sigut creat per coses serioses i no per jocs i facècies. Els jocs s'inventaren com a esbarjo de l'esperit fatigat per treballs greus. És, doncs, permès jugar, però es deu prendre el divertiment com es pren el somni, el menjar, el beure i altres coses que renoven les forces; si no, el joc és un vici, o sia, una cosa fora de lloc.

³³ Novament el grup ha de decidir si marxar en direcció sud o en direcció nord. La primera opció consisteix a girar a l'esquerra, per la plaça de la Mercè, i després, per la plaça dels Pellissers a Sant Agustí pel carrer del Fumeral. Sembla que el nom procedia del fet que des del carrer era visible el fúnebre de les cuines del convent dels Agustins, que ocupava des de l'actual plaça amb aquest nom fins als jardins de l'Hospital.

³⁴ El grup degué passar per la porta de la Llotja, un fet que Vives ignora. L'arquitecte havia estat Pere Comte, qui també havia fet una creu al lloc on havia estat enderrocada la casa de Miquel Vives (al carrer, precisament, de la Creu Nova), familiar de Vives, executat al juliol de 1501 juntament amb la seua dona, la seua mare i vint-i-cinc persones més acusades per la Inquisició de pràctiques herètiques.

³⁵ El carrer de la Bosseria i el carrer dels Cavallers conserven la denominació. El grup es devia trobar al Tossal, val a dir, sobre la base rocosa que, anys enrere formava una illa al centre del riu i on es va fundar la primitiva ciutat de València. Això explica que, en els seus orígens, la ciutat ocupava poc més que la zona entre la plaça de la Mare de Déu i el Tossal.

³⁶ En el sentit de la marxa dels personatges, el palau dels Centelles o Comtes d'Oliva es troba a la dreta. Actualment és al número 33 del carrer, encara que la seua dimensió és més reduïda que l'antiga. Com ja s'ha dit, Serafi de Centelles havia mort el 1536.

³⁷ Vives ubica els seus personatges en el lloc més important de la ciutat des del punt de vista de les institucions governamentals i jurídiques: l'Assemblea, que es trobava en l'actual palau de la Generalitat, i els quatre tribunals, que tenien la seu a la casa de la Batllia, que ocupava el lloc de l'actual jardinet homònim, que recau a la plaça de la Mare de Déu (que en algun temps s'anomenà plaça de la Constitució), i que es va formar precisament en ser enderrocat l'edifici. L'administració de justícia a València tenia quatre magistrats: justícia de València (del governador), justícia civil, justícia criminal (en aquestes dues s'alternaven anualment un ciutadà i un cavaller), i justícia dels tres-cents sous (creada per Jaume II en 1307 per a les causes de 30 sous, quantitat elevada a 50 sous en 1321 i a 300 sous en temps de Pere IV), de la qual s'encarregava un notari. Jaume I ordenà que tots els processos s'havien d'inscriure en llibres (els que han estat conservats es troben l'Arxiu del Regne, i són, respectivament, 42, 338, 104 i 1.169).

Segons regla: veure amb qui es juga. Així com en emprendre un viatge o en anar a un convit es considera atentament qui són els companys, igualment s'ha de veure amb qui es juga, tractant que sigui amb persones conegudes, car en els desconeguts hi ha perill, essent vertader l'aforisme de Plaute: "L'home és un llop per a qui no el coneix."³⁸ S'ha de veure també que els companys siguin graciosos, jovials i de bona criança, persones amb qui no hi hagi perill de discutir i barallar-se o que forcin a fer o dir coses blasmables, evitant els blasfems i juradors, els qui diguin paraules lletges, perquè d'eixes pestes se te'n podria encomanar algun vici o mal costum. En una paraula, no jugar més que amb persones que, en jugar, es proposin allò que tu et proposes: passar l'estona com a solaç de l'esperit.

Tercera regla: saber allò que jugues i conèixer el joc, perquè si l'ignores, no pot haver-hi divertiment, ni per a tu ni per als teus companys ni, fins i tot, per als qui miren, i que el joc sigui tal que, tot divertint-te, exercitis el cos si el temps i la teva salut ho permeten i que, a més, no sigui tot ell d'atzar, sinó que permeti un cert enginy per a corregir les errades.

Quarta regla: considerar allò que es juga, car no s'ha de jugar sense arriscar qualche cosa, el que seria ninada, ni s'ha d'apostar tant que la mateixa quantia et preocupi, en el qual cas el joc no seria joc sinó turment.

Quinta regla: la manera de jugar, la qual cosa vol dir que abans de començar no et proposis més que esplaïar-te, exposant qualche moneda, o sia, comprant amb ella el solaç d'una fatiga. No oblidis que la sort és vària, incerta i mudable, i que perdre no és rebre cap injúria; de consegüent, has d'aguantar la pèrdua amb paciència, no posant mala cara, no dient injúries, no llançant malediccions a l'adversari o als qui miren com jugueu. Tenint ben en compte, si guanyes, de no burlar-te del company; i, finalment, que mentre duri la partida has de ser enraonat, alegre, graciós, plaent sense berganteria ni desvergonyiment, sense donar la més lleu mostra de trapasseria, de vilesa o d'avarícia, sense engallar-te en discutir una jugada i sense jurar; recordant que tot allò que jugueu és de mínima importància i no mereix que sigui necessari invocar el nom de Déu, posant-lo com a testimoni.

També has de ser benparlat amb els qui comentin les jugades, que hauràs d'escoltar donant proves que no t'ofenen. D'aqueixa manera, el joc és delectació i escola de cortesia per a un jove ben educat.

Regla sisena: considerar la durada del partit, fent de manera que et sigui lícit deixar-lo en semblar-te que ja t'has distret prou i et sentis apte per al treball seriós.

Qui no observi aqueixes regles, fa malament; vulgueu seguir-les i alegrar-vos, cavallers.

Borja i Cabanilles.- Així serà fet.³⁹

³⁸ Plaute, *La comèdia dels ases (Asinaria)*, 496. Thomas Hobbes descriu d'aquesta manera l'estat de natura per tal d'explicar l'alienació de la violència original i el trànsit contractual a l'estat de societat.

³⁹ Com que és un diàleg sobre les lleis del joc, Vives el conclou amb dues fórmules rituals llatines quan un magistrat proposava al poble l'aprovació d'una llei: "Velitis, Quirites, iubeatis" ('En cas que ho vulgueu, ciutadans, maneu-ho', cosa a la qual els ciutadans responien: "Sicuti rogas" ('Tal com proposes').

